

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΩΝ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ
(Δ' ΕΞΑΜΗΝΟ)

ΔΙΚΑΙΩΜΑ
ΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ ΜΕ ΣΥΝΗΓΟΡΟ

καθηγητής:

Κος Ανδρέας Δημητρόπουλος

Καλλιόπη Δάνη
Α.Μ.: 1340200200112

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ

<u>Περίληψη</u>	3
<u>Εισαγωγή</u>	5
I) <u>Γενική θεώρηση του δικαιώματος παράστασης με συνήγορο</u>	6
A. <u>θεωρητική θεμελίωση</u>	6
B. <u>νομοθετική θεμελίωση</u>	6
II) Το προστατευόμενο αγαθό	
A. <u>σύνδεση με το αρ. 20 παρ. 1 του Συντάγματος περί έννομης προστασίας</u>	7
B. <u>σύνδεση με το αρ. 20 παρ. 2 του Συντάγματος περί δικαστικής ακρόασης</u>	8
III) Ο κανόνας	
A. <u>ως διάκριση του δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης</u>	9
B. <u>θεμελιωμένος στο αρ. 6 παρ. 3 της ΕΣΔΑ</u>	10
IV) Το περιεχόμενο του δικαιώματος	
A. <u>σκοπός του δικαιώματος</u>	11
B. <u>προϋποθέσεις άσκησης</u>	12
Γ. <u>έκταση δικαιώματος</u>	13
Δ. <u>φορείς του δικαιώματος</u>	15
V) Εφαρμογή του δικαιώματος	
A. <u>στην ποινική δίκη</u>	17
B. <u>στην διοικητική δίκη</u>	19
<u>Συμπέρασμα</u>	21
<u>Λέξεις – Κλειδιά</u>	22
<u>Νομολογία</u>	23
<u>Βιβλιογραφία</u>	24

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο αποτελεί απόρροια του συνταγματικά κατοχυρωμένου στο άρθρο 20 παρ. 2 Σ δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης, η διάταξη του οποίου ανήκει στις θεμελιωδέστερες της έννομης τάξης. Βρίσκει, επίσης ρητή κατοχύρωση στο άρθρο 6 παρ.3 ΕΣΔΑ. Λόγω των ειδικών νομικών ζητημάτων που προκύπτουν σε κάθε περίπτωση, αλλά και εξαιτίας των εξειδικευμένων νομικών γνώσεων που απαιτούνται για την αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων, η (συμ)παράσταση δικηγόρου κρίνεται ως απαραίτητο βοήθημα για κάθε διοικούμενο, άσχετο προς τα νομικά πράγματα, για να τύχει μιας δίκαιης μεταχείρισης από την αρμόδια αρχή και μιας αποτελεσματικής υπεράσπισης, προκειμένου να εκθέσει τις απόψεις του για το θέμα που τον αφορά και να προστατεύσει τα δικαιώματα ή συμφέροντά του. Η παράσταση συνηγόρου προκύπτει απευθείας από τη συνταγματική διάταξη του άρθρου 20 παρ. 2 Σ και δεν είναι απαραίτητο να προβλέπεται ρητά στον νόμο. Επιπλέον, τυχόν αποκλεισμός της κρίνεται ανεπίτρεπτος ως αντίθετος με το Σύνταγμα και τυχόν παραβίαση του δικαιώματος αυτού συνεπάγεται ακυρότητα της διαδικασίας. Το δικαίωμα παράστασης με δικηγόρο επιτελεί προστατευτικό και ειρηνευτικό σκοπό και ως εκ τούτου αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση σε κάθε κράτος δικαίου.

SUMMARY

The right of presence with advocate is the outcome of the constitutionally consolidated in the article 20 par. 2 right of previous hearing, the provision of which belongs to the most fundamental ones of law and order. Furthermore, it finds express consolidation in the article 6 par. 3 ECHR (European Convention of Human Rights). Because of the special legal matters that come from each case, as well as of the specialized legal knowledge demanded for the confrontation of these matters, the presence of a lawyer is seen as a necessary aid for every administrated, not associated with the legal things, in order to be treated fairly by the authority in charge and to be defended effectively, in order to express their opinions on the matter that concerns them and to protect their rights or interests. The presence of the advocate is derived directly from the constitutional provision of article 20 par. 2 and it is not necessary to be foreseen explicitly in the law. Moreover, potential exclusion of the right is judged to be unacceptable as being against the Constitution and potential violation of this right entails invalidity of the procedure. The right of presence with advocate fulfills protective and pacifying purpose and so it is a necessary presupposition in every state of justice.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Σύνταγμα στο άρθρο 20 παρ. 2 κατοχυρώνει το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου. Ο ενδιαφερόμενος στο πλαίσιο του ισχύοντος δικονομικού συστήματος προσλαμβάνει την ιδιότητα του υποκειμένου της δίκης είτε αυτή είναι ποινική είτε πειθαρχική, είναι δηλαδή φορέας δικαιωμάτων που ασκούνται με την κατά βάση ενεργητική, αλλά επίσης ορισμένες φορές και παθητική συμμετοχή του στη διαδικασία. Άλλωστε, δεν θα μπορούσε να αντιμετωπίζεται σαν αντικαταστατό μέγεθος δεδομένου ότι μια τέτοια μεταχείριση θα αντέβαινε στην κατευθυντήρια συνταγματική αρχή του σεβασμού της αξίας του ανθρώπου (άρθρο 2 παρ. 1 Σ.).¹

Η συμμετοχή του ενδιαφερομένου στη διαδικασία νοείται διττά: καταρχήν άμεσα, μέσω της προσωπικής του συμμετοχής στη διαμόρφωση της διαδικασίας, και έπειτα έμμεσα, μέσω της συμμετοχής των νομικών του παραστατών-αντιπροσώπων. Στον ενδιαφερόμενο παρέχεται η ευχέρεια να διατυπώσει τις απόψεις του, όμως ταυτόχρονα καθιερώνεται και η υποχρέωση του δικαστηρίου να τις λάβει υπόψη του, ακόμα κι αν το περιεχόμενο της απόφασης που θα εκδώσει δεν συμπίπτει με αυτές.

Το δικαίωμα ακρόασης του ενδιαφερομένου συμπορεύεται με την ίδια την ιδέα της δικαιοσύνης, εμπεδώνει το αίσθημα δικαίου, μιας και παρέχει στο άτομο τη δυνατότητα να αμυνθεί και να υπερασπιστεί τα συμφέροντά του. Απαραίτητη προϋπόθεση για να αμυνθεί, όμως, στην πράξη με τον καλύτερο δυνατό τρόπο αποτελεί η συνδρομή συνηγόρου, ο οποίος βάσει της θέσεώς του ως «οργάνου απονομής δικαιοσύνης» λειτουργεί ως εγγυητής της αποτελεσματικής υπερασπίσεως του ατόμου ενώπιον του δικαστικού μηχανισμού.² Από τούτη την άποψη, θα μπορούσε αυτή η διαδικαστική παρεμβολή του ενδιαφερομένου στην ευρύτερή της σύλληψη να διαμορφώσει το δικαίωμα ακρόασης *lato sensu*, ενώ η ειδικότερη μορφή παρέμβασης με την απευθείας-προσωπική διαδικαστική του παρέμβαση το δικαίωμα ακρόασης *stricto sensu*.³

¹ Δαλακούρας Θεοχ., Ποινική Δικονομία, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ. 272.

² Dornach Markus, Είναι ο συνήγορος υπεράσπισης βάσει της θέσεώς του ως «οργάνου απονομής δικαιοσύνης» συνεγγυητής της νομότυπης ποινικής διαδικασίας;, Ποιν.Χρ. ΜΕ', σελ. 118 επ.

³ Μπάκας Χρ., Το δικαίωμα ακρόασης του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, Ποιν. Χρ. ΛΖ', σελ. 353 επ.

I) Γενική θεώρηση του δικαιώματος παράστασης με συνήγορο

Η λειτουργική αναγκαιότητα του δικαιώματος παράστασης με συνήγορο αποκαλύπτεται από τη σύνδεση του δικαιώματος με βασικές νομικές αξίες, αλλά και με θεμελιώδεις δικονομικές αρχές του σύγχρονου δικονομικού μας συστήματος.

A. Θεωρητική θεμελίωση

Ο επαναπροσδιορισμός του δικονομικού status του ενδιαφερομένου που οδήγησε στο να μετατραπεί ο τελευταίος από αντικείμενο σε υποκείμενο της διαδικασίας, συνδυάζεται με το δικαίωμά του σε αυτοτελή, ενεργητική παρέμβαση στη διαδικασία που τον αφορά άμεσα. Η εξέλιξη αυτή είναι εμπνευσμένη από τον σεβασμό της αξίας του ανθρώπου, ο οποίος έχει αναχθεί σε θεμέλιο των γενικών αρχών κατοχυρωμένος πλέον και συνταγματικά *expressis verbis*.

Επιπλέον, η δικονομική θέση του ενδιαφερομένου κυριαρχείται και από την αρχή της υπεράσπισης. Η άσκηση του δικαιώματος ακρόασης θα πρέπει να συνοδεύεται από όλες τις διαδικαστικές εγγυήσεις που την κάνουν ουσιαστική, έτσι ώστε η ενίσχυση των δικαιωμάτων της υπεράσπισης να μην εμφανίζεται ως παραχώρηση ή προνόμιο παρεχόμενο από την πολιτεία, μα ως κεντρικό στοιχείο της προστασίας την οποία κάθε ενδιαφερόμενος-υποκείμενο της διαδικασίας δικαιούται.

Επομένως, δεδομένου ότι η σχέση μεταξύ δικαιώματος ακρόασης και αρχής υπεράσπισης είναι άρρηκτη, τα δικαιώματα που εξειδικεύουν την τελευταία διαμορφώνουν το πλαίσιο των επιμέρους εκδηλώσεων του δικαιώματος ακρόασης⁴, όπως είναι το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο. Με αυτόν τον τρόπο εμφανίζεται εναργέστερα η κοινωνική διάσταση του δικαιώματος, καθώς και η άμεση σύνδεσή του με την ιδέα της δικαιοσύνης.

B. Νομοθετική θεμελίωση

Το Σύνταγμα δεν επιφυλάσσει στο δικαίωμα παράστασης με συνήγορο ρητή κατοχύρωση, όμως η εφαρμογή του δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης εμπεριέχει το δικαίωμα (συμ)παράστασης με

⁴ Μπάκας Χρ., όπ, π., σελ. 360.

δικηγόρο⁵. Επομένως, το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο απορρέει από το άρθρο 20 παρ. 2 Σ και για την ενεργοποίησή του δεν απαιτείται νομοθετική διάταξη, αλλά ισχύει άμεσα παράγοντας τα έννομα αποτελέσματά του.

Παρόλο που η εφαρμογή του δικαιώματος δεν εξαρτάται από την μεσολάβηση του κοινού νομοθέτη, κατοχυρώνεται ωστόσο με ειδικές διατάξεις αφενός στον ΚΠοινΔ(άρθρα 100 παρ. 1, 97 παρ. 1, 340 παρ. 1, 366 παρ. 3, 105) αφετέρου στον Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας(άρθρο 6). Πάντως, το δικαίωμα εφαρμόζεται ανεξάρτητα από την ύπαρξη ή μη σχετικής νομοθετικής πρόβλεψης. Κατ'αυτόν τον τρόπο μπορεί από τη μία πλευρά να καλύψει ευθέως τυχόν υφιστάμενα κενά στις διατάξεις του ΚΠοινΔ και του ΚΔΔ/σίας, και απ'την άλλη να λειτουργήσει ως γνώμονας για την ορθή και σύμφωνη με το Σύνταγμα ερμηνεία των σχετικών αυτών διατάξεων.⁶

Το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο βρίσκει ρητή κατοχύρωση στο άρθρο 6 παρ. 3 της ΕΣΔΑ(Σύμβαση της Ρώμης 4^{ης} Νοεμβρίου 1950 που κυρώθηκε με το ν.δ. 53/1974[ΦΕΚ Α' 256/20.9.1974]). Σύμφωνα με τη διάταξη του συγκεκριμένου άρθρου ο καθένας έχει δικαίωμα « όπως υπερασπίσει ο ίδιος εαυτόν ή αναθέσει την υπεράσπισίν του εις συνήγορον της εκλογής του, εν η δε περιπτώσει δεν διαθέτει τα μέσα να πληρώσει συνήγορον να τω παρασχεθή τοιούτος δωρεάν, όταν τούτο ενδείκνυται υπό του συμφέροντος της δικαιοσύνης»⁷. Οι διατάξεις της ΕΣΔΑ εφαρμόζονται στην ελληνική έννομη τάξη έχοντας προσλάβει υπερνομοθετική ισχύ βάσει του άρθρου 28 παρ. 1 εδ. α' Σ.

II) Το προστατευόμενο αγαθό

A. Σύνδεση με το άρθρο 20 παρ.1 Σ περί έννομης προστασίας

Με το άρθρο 20 παρ.1 Σ κατοχυρώνεται η παροχή έννομης προστασίας, ανάγεται δηλαδή η δικαστική προστασία σε συνταγματικό αγαθό. Η αρχή της δικαστικής προστασίας θέτει τον κανόνα: «αρμόδιο δικαστήριο για κάθε υπόθεση» εξασφαλίζοντας την ύπαρξη αρμόδιου δικαστηρίου ενώπιον του οποίου μπορεί να αχθεί κάθε συγκεκριμένη υπόθεση και ανήκει με αυτή την έννοια στις

⁵ Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα-Ειδικό Μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Αθήνα 2005, σελ.321.

⁶ Δαλακούρας Θεοχ., όπ. π., σελ. 373.

⁷ Μαγγανά-Καρατζά, Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, σελ. 108 επ.

βάσεις του συστήματος συγκρότησης των δικαστηρίων. Επιπλέον, όμως, το δικονομικό περιεχόμενο της αρχής αυτής ανήκει και στο περιεχόμενο του κράτους δικαίου. Στις ελάχιστες υποχρεώσεις του κράτους δικαίου περιλαμβάνεται η σύσταση και λειτουργία δικαστηρίων τα οποία και θα επιλύουν τις κάθε είδους διαφορές για να εξασφαλίζεται με τον τρόπο αυτό η ειρηνική κοινωνική συμβίωση.

Το δικαίωμα παροχής έννομης προστασίας με την ευρύτερη έννοια του όρου περιλαμβάνει το ομώνυμο *stricto sensu* δικαίωμα, όπως επίσης και το δικαίωμα δικαστικής ακρόασης. Το με την στενή έννοια δικαίωμα δικαστικής προστασίας συνίσταται στην αξίωση του φορέα να απευθυνθεί στη δικαιοσύνη και να ζητήσει προστασία. Από την άλλη πλευρά, το δικαίωμα δικαστικής ακρόασης αναλύεται στην αξίωση παρουσίασης των θέσεων και απόψεων του φορέα του δικαιώματος σχετικά με τα πραγματικά και νομικά ζητήματα της συγκεκριμένης υπόθεσης που τον αφορά⁸. Γίνεται έτσι φανερή η σχέση μεταξύ του δικαιώματος παράστασης με συνήγορο και του δικαιώματος έννομης προστασίας. Το δικαίωμα του ενδιαφερομένου να προστατεύσει τα συμφέροντά του ενώπιον δικαστικών αρχών καθώς και να εκθέσει εμπειριστατωμένα και αποτελεσματικά τις απόψεις του για το θέμα που τον απασχολεί, θα καθίστατο κενό γράμμα, αν δεν ήταν δυνατή η συνδρομή ενός ειδικού στα νομικά πράγματα. Χωρίς την εξασφάλιση των απαραίτητων προϋποθέσεων που αποτελούν τη βάση της άσκησής του, το δικαίωμα δεν θα είχε νόημα να παρέχεται, αφού θα έμενε πρακτικά ανεφάρμοστο.

B. Σύνδεση με το άρθρο 20 παρ. 2 Σ περί δικαστικής ακρόασης

Το άρθρο 20 παρ.1 καθιερώνει το δικαίωμα έννομης δικαστικής προστασίας, δηλαδή δικαίωμα απευθυνόμενο στη δικαιοσύνη, ενώ το άρθρο 20 παρ. 2 καθιερώνει δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης, δηλαδή διαδικαστικό δικαίωμα ενώπιον της διοίκησης. Σύμφωνα με τα πιο πάνω λεχθέντα, το δικαίωμα δικαστικής προστασίας συμπεριλαμβάνει μαζί με το ομώνυμο *stricto sensu* δικαίωμα και το δικαίωμα δικαστικής προστασίας. Επομένως, στην περίπτωση του άρθρου 20 παρ. 2 το Σύνταγμα επεκτείνει την αρχή της προηγούμενης ακρόασης από την δικαστική στη διοικητική διαδικασία, εξ ου και η διατύπωση της διάταξης «...ισχύει και για κάθε διοικητική ενέργεια ή μέτρο που λαμβάνεται σε βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του.».

Πριν την επιβολή οποιουδήποτε δυσμενούς διοικητικού μέτρου συνδεόμενου με υπαίτια συμπεριφορά του διοικουμένου η Διοίκηση

⁸ Δημητρόπουλος Ανδρέας, όπ. π., σελ. 270-272.

είναι υποχρεωμένη να ακούσει τις απόψεις και εξηγήσεις του ενδιαφερομένου προτού προβεί στην έκδοση της σχετικής διοικητικής πράξης. Περαιτέρω, όμως, η έννοια της προηγούμενης ακρόασης δεν εξαντλείται στη δυνατότητα τυπικής παράθεσης των θέσεων του διοικουμένου, αλλά περιλαμβάνει κάθε αναγκαίο νόμιμο μέσο πρόσφορο για την αποτελεσματική προάσπιση του διοικουμένου. Η (συμ)παράσταση με συνήγορο εντάσσεται στην κατηγορία αυτών των μέσων δεδομένων των νομικών ζητημάτων που τίγονται και των ειδικών γνώσεων που απαιτούνται όσον αφορά στην προσέγγισή τους, γνώσεις που ένας κοινός πολίτης άσχετος προς το αντικείμενο δεν μπορεί να γνωρίζει. Έτσι ο συνήγορος παίζει αποφασιστικό ρόλο στο να κατευθύνει τον διοικούμενο, ώστε η ακρόαση να καθίσταται πράγματι αποτελεσματική.

III) Ο κανόνας

Α. ως διάκριση του δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης

Όπως έχει ήδη ειπωθεί, το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο δεν προκύπτει βάσει αυτοτελούς κατοχύρωσης σε ξεχωριστό άρθρο του Συντάγματος, αλλά εμπεριέχεται στο δικαίωμα της προηγούμενης ακροάσεως(άρθρο 20 παρ. 2 Σ). Ενόψει της τελολογικής ερμηνείας του άρθρου 20 παρ.2 Σ και του αντικειμένου του δικαιώματος ακροάσεως γίνεται δεκτό πως ο διοικούμενος έχει σε κάθε περίπτωση το δικαίωμα να ασκεί το κεντρικό διαδικαστικό του δικαίωμα ακρόασης με δικηγόρο. Η ευχέρεια της αρμόδιας αρχής να αποκλείει την παρουσία δικηγόρου κατά τη διαδικασία της ακρόασης θα ήταν αντιφατική, αν σκεφτεί κανείς ότι αντικείμενο του δικαιώματος ακροάσεως αποτελούν πέρα από τα πραγματικά περιστατικά και τα νομικά επιχειρήματα του ενδιαφερομένου, που είναι δυνατόν να συμβάλουν στην ανεύρεση και ορθή εφαρμογή του κανόνα δικαίου ο οποίος θα στηρίξει τη δυσμενή για τον διοικούμενο δικαστική απόφαση.

Τυχόν αποκλεισμός του δικαιώματος παράστασης με συνήγορο θα σήμαινε για τον διοικούμενο στέρηση της δυνατότητας να εκφράσει με σαφήνεια, πληρότητα και αποτελεσματικότητα τις νομικές του απόψεις, με επακόλουθο να επιβραδύνει συχνά τη θέση του με τα “νομικά” του επιχειρήματα, αντί να την διευκολύνει. Αντιφάσεις, αοριστίες, ανακρίβειες και περιττολογίες συνοδεύουν τις περισσότερες φορές τις προσπάθειες μη νομικών να υπεισέλθουν στη νομική διάσταση της υπόθεσης και να εκφράσουν τις ιδιορρυθμίες της γραπτώς ή προφορικώς. Συνεπακόλουθα, είναι συχνό το φαινόμενο να

χάνει τελικά ένα “δίκαιο” αίτημα σε αξιοπιστία, ενώ ταυτόχρονα η αποφασίζουσα αρχή να βρίσκει την ευκαιρία να αποδυναμώνει τα ατυχή επιχειρήματα του ενδιαφερομένου και να στηρίζει τα δικά της.⁹

Η γνώση της υπόθεσης από τον ενδιαφερόμενο θα κινδύνευε να μείνει χωρίς ουσιαστικό αντίκρουσμα αν δεν συνδυαζόταν με τη γνώση της νομικής του θέσης και του δικονομικού του status. Αυτή η πληροφόρηση δεν είναι δυνατόν να προέλθει παρά από τον νομικό του παραστάτη, τον συνήγορό του. Η πολύπλοκη και συχνά τεχνική νομική πραγματικότητα, οι λαβυρινθώδεις, όχι σπάνια και πολυσήμαντες, διαδικασίες είναι απρόσιτες στον αδαή, όταν προσπαθεί μόνος να συλλάβει το νόημά τους, αλλά και ορισμένες περιπτώσεις, ακόμα κι όταν του εξηγούνται από νομικούς. Εκτός αυτών, η νομική άγνοια του ενδιαφερομένου επιτείνεται από τη σύγχυση και ψυχική ταραχή από την οποία συνήθως διακατέχεται¹⁰. Κατά τον Μπάκα «...δεν θα ήταν ίσως υπερβολή να παραβάλει κανείς τη θέση του ενδιαφερομένου με αυτήν του ασθενή απέναντι στον γιατρό του: και οι δυο εναποθέτουν σχεδόν “εν λευκώ” την τύχη τους στον “ειδικό” και πραγματικό γνώστη του προβλήματός τους και της λύσης του».

B. θεμελιωμένος στο άρθρο 6 παρ. 3 της ΕΣΔΑ

Το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ κατοχυρώνει το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη. Σύμφωνα με την αρχή της ευθυδικίας κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικαστεί δικαίως μέσω της σωστής τήρησης των νόμων κατά το γράμμα και πνεύμα τους. Με την παράγραφο 3 του άρθρου 6 εισάγονται ρυθμίσεις που αποτελούν ειδικές εκφάνσεις της παρ. 1 και περιγράφονται συγκεκριμένα δικαιώματα του ενδιαφερομένου, ο σεβασμός των οποίων εγγυάται τη διεξαγωγή χρηστής δίκης και την έκδοση ορθής απόφασης. Ένα από αυτά τα δικαιώματα κατοχυρώνεται ρητά στην υπό γ' αριθμούμενη περίπτωση της παρ. 3 και δεν είναι άλλο από το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο, γεγονός που αποδεικνύει τη μεγάλη σημασία που αποδίδεται στο δικαίωμα αυτό σε σχέση με την έκβαση της διαδικασίας και την αποτελεσματικότητά της.

Οι ρυθμίσεις της ΕΣΔΑ (καθώς και του από 16-12-66 ΔΣΑΠΔ που κυρώθηκε με το ν. 2462/1997) επηρεάζουν την ισχύ πολλών κανόνων του ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου που αναφέρονται στο

⁹ Λαζαράτος Πάνος, Το δικαίωμα ακροάσεως στη διοικητική διαδικασία, Εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1992, σελ. 273.

¹⁰ Μπάκας Χρ., όπ. π., σελ. 487.

περιεχόμενο των ατομικών δικαιωμάτων και τον τρόπο άσκησής τους. Η διαπίστωση αυτή και λαμβανομένης υπόψη της ανώτερης τυπικής ισχύος που αναγνωρίζεται στις διατάξεις της ΕΣΔΑ από το άρθρο 28 παρ. 1 εδ.α' Σ δημιουργεί την υποχρέωση στους δικαστικούς και εισαγγελικούς λειτουργούς να προβληματίζονται για τη συμβατότητα των εφαρμοζόμενων ρυθμίσεων του εσωτερικού δικαίου προς τις ρυθμίσεις που εισάγουν οι διεθνείς αυτές συμβάσεις. Άλλωστε από τον Νοέμβριο του 1985 η Ελλάδα αναγνωρίζει δικαίωμα ατομικής προσφυγής στα όργανα της ΕΣΔΑ για παραβίαση διατάξεών της και προσβολή των ατομικών δικαιωμάτων που αυτή κατοχυρώνει.¹¹ Γενικότερα πάντως, τα συμβαλλόμενα κράτη πρέπει να επαγρυπνούν, ώστε ο ενδιαφερόμενος να απολαύει των εγγυήσεων που προβλέπονται στο άρθρο 6 παρ. 3. Έτσι, στην υπόθεση Van Mechelen και λοιποί κατά Ολλανδίας (απόφαση της 23^{ης} Απριλίου 1997) το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επανέλαβε ότι «οι απαιτήσεις της παρ. 3 του άρ. 6 αντιπροσωπεύουν ιδιαίτερες όψεις του δικαιώματος για μια δίκαιη δίκη που εγγυάται η παρ. 1».¹²

IV) Το περιεχόμενο του δικαιώματος

A. Ο σκοπός του δικαιώματος

Ο σκοπός του δικαιώματος της ακρόασης αναλύεται σε δύο βασικές συνιστώσες που αναφέρονται στον διοικούμενο και το δημόσιο συμφέρον αντίστοιχα.

Όσον αφορά στον διοικούμενο, ο σκοπός του κατοχυρωμένου στο άρθρο 20 παρ. 2 Σ δικαιώματος είναι από τη μια προστατευτικός και από την άλλη ειρηνευτικός και νομιμοποιητικός. Ο διοικούμενος δεν είναι συχνά σε θέση να κατανοήσει σε πλήρη έκταση, ούτε καν ποιο είναι το δικαίωμα ή έννομο συμφέρον που καλείται να διαφυλάξει, πολύ περισσότερο δε, πώς θα προβεί σε μια τέτοια προστασία, προβάλλοντας τα κατάλληλα νομικά επιχειρήματα και αντιπαραθέτοντάς τα στις θέσεις της αρχής. Η αδυναμία κατανόησης θα τον οδηγεί συχνά σε άσκοπη άσκηση ενδίκων βοηθημάτων, ή στους αντίποδες στην παραίτηση από τη διαφύλαξη νόμω βάσιμων δικαιωμάτων ή συμφερόντων, με αποτέλεσμα και ο ειρηνευτικός σκοπός της ακροάσεως να ναυαγεί, αλλά και η αρχή της διοικητικής αποτελεσματικότητας να δέχεται ένα σοβαρό πλήγμα. Γι'

¹¹ Δημόπουλος Παναγιώτης, ΕγκΕισΑΠ 9/2000, Ποιν. Δ/νη 2001, σελ. 258.

¹² Ιωάννου Σαρμά, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής-Αναλυτική Μελέτη των Μεγάλων Θεμάτων, Εκδ. Αντ.Ν.Σάλλουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1998, σελ. 277-290.

αυτό τον λόγο και η απαγόρευση συμπαράστασης δικηγόρου κατά την προηγούμενη ακρόαση του ενδιαφερομένου σημαίνει κατά συνέπεια ότι οι σκοποί του δικαιώματος που κατοχυρώνεται στο άρθρο 20 παρ. 2 Σ κινδυνεύει να αδρανήσει ή να καταστεί ουτοπία.

Χωρίς την συνδρομή συνηγόρου δεν είναι, όμως, μόνο ο διοικούμενος που μένει απροστάτευτος. Είναι και το δημόσιο συμφέρον, αυτό που προσβάλλεται σε τουλάχιστον αντίστοιχη έκταση, αφού η αρμόδια αρχή είναι υποχρεωμένη να εντοπίσει, να ερμηνεύσει όπως και να εφαρμόσει σωστά μονομερώς πλέον και όχι με τη βοήθεια διαλόγου και διαλεκτικής σύνθεσης απόψεων το πραγματικό του κανόνα δικαίου που θα στηρίζει το δυσμενές για τον ενδιαφερόμενο μέτρο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο διοικούμενος χάνει το δικονομικό του status, αφού από υποκείμενο της διαδικασίας υποβιβάζεται σε «υπήκοο», αλλά και η δικαιοκρατική διαμόρφωση της διοικητικής διαδικασίας ως ειδική έκφανση της αρχής του κράτους δικαίου θίγεται στον πυρήνα της.¹³

Ενόψει αυτών των επιχειρημάτων φαίνεται δικαιολογημένη η αναγκαιότητα παράστασης με συνήγορο τόσο για την αποτελεσματική υπεράσπιση και προστασία του διοικουμένου όσο και για την διευκόλυνση της λειτουργίας της Διοίκησης, καθώς και για την δικαιότερη μεταχείριση που αυτή επιφυλάσσει στον ενδιαφερόμενο. Η παρουσία δικηγόρου βοηθά στην εξισορρόπηση των δυνάμεων των αντιμαχόμενων πλευρών και στην καλή τους συνεννόηση ώστε η έκβαση της διαδικασίας να είναι ομαλή.

B. προϋποθέσεις άσκησης

Για την άσκηση του δικαιώματος παράστασης με συνήγορο δεν ισχύουν συγκεκριμένες προϋποθέσεις ούτε υπόκειται αυτή σε ορισμένο τύπο. Η παράσταση δικηγόρου θεωρείται ότι προκύπτει απευθείας από την συνταγματική διάταξη του άρθρου 20 παρ. 2 και δεν είναι απαραίτητο να προβλέπεται ειδικά στον νόμο. Έτσι, ακόμα κι αν δεν αναφέρεται τίποτα σε διατάξεις που ρυθμίζουν την προηγούμενη ακρόαση για τις προβλεπόμενες διαδικασίες, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν συμπεριλαμβάνουν σε αυτήν και το δικαίωμα συμπαράστασης με συνήγορο. Αντιθέτως, είναι αντισυνταγματικές οι διατάξεις νόμων που αποκλείουν την παρουσία δικηγόρου.

¹³ Λαζαράτος Πάνος, όπ. π., σελ. 274

Γ. Έκταση του δικαιώματος

Το δικαίωμα της παράστασης με συνήγορο δεν υπόκειται σε περιορισμούς. Ισχύει στα πλαίσια της προηγούμενης ακρόασης και ασκείται όποτε αυτή η τελευταία είναι δυνατή. Ενόψει αυτού του γεγονότος δεν δικαιολογείται να θεωρηθεί ότι το δικαίωμα του ενδιαφερομένου να παρίσταται με τον δικηγόρο του κατά τη διαδικασία ακροάσεως ως κατοχυρωμένο και απορρέον από το άρθρο 20 παρ. 2 Σ ισχύει μόνο για περιπτώσεις βαρύτατων προσβολών των ατομικών δικαιωμάτων του. Το Σύνταγμα δεν κάνει καμιά διάκριση σε σχέση με τη βαρύτητα της προσβολής. Αντίθετα, εγγυάται την αρχή της προηγούμενης ακροάσεως του ενδιαφερομένου για κάθε διοικητική ενέργεια εις βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του. Εάν στη διοίκηση είχε δοθεί η διακριτική ευχέρεια να επιτρέψει στον ενδιαφερόμενο να παρίσταται με συνήγορο ανά περίπτωση, θα σήμαινε ουσιαστικά και παροχή του δικαιώματος ακροάσεως κατά διακριτική ευχέρεια ή τουλάχιστον τμηματική παροχή του δικαιώματος ακόμα κι αν συντρέχουν όλες οι προϋποθέσεις του άρθρου 20 παρ. 2 Σ. Κάτι τέτοιο, όμως, δεν μπορεί να γίνει δεκτό.

Παρόλα αυτά, υφίστανται περιπτώσεις στις οποίες το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο φαίνεται να περιορίζεται. Στην πραγματικότητα πρόκειται ουσιαστικά για τις λεγόμενες περιπτώσεις επιτρεπομένης εξαιρέσεως από το δικαίωμα της ακρόασης, ζήτημα διαφορετικό από τον περιορισμό του δικαιώματος. Αναλυτικότερα, το άρθρο 20 παρ. 2 Σ δεν μπορεί να ερμηνευθεί απομονωμένα, αλλά σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες συνταγματικές διατάξεις, με αποτέλεσμα σε περιπτώσεις σύγκρουσης ενίοτε επί τη βάση της αρχής της αναλογικότητας και της πρακτικής συμφωνίας να υποχωρεί έστω και μερικά. Δεδομένης μιας τέτοιας κατάστασης, δύναται να είναι δικαιολογημένη η εξαίρεση και μόνο από το δικαίωμα παράστασης με δικηγόρο, διασωζομένου, όμως, του δικαιώματος αυτοπρόσωπης έκφρασης απόψεων. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση κατεπείγοντος μέτρου ή ενέργειας όπου η εμμονή στην παράσταση του ενδιαφερομένου με δικηγόρο θα είχε ως συνέπεια να μην παρασχεθεί καν ακρόαση για λόγους αποτελεσματικότητας. Εδώ είναι η αρχή της αναλογικότητας που επιβάλλει να ακουστεί ο θιγόμενος στα δικαιώματά του πολίτης, έστω και χωρίς δικηγόρο, η κλήση και παρουσία του οποίου είναι στο υπάρχον χρονικό πλαίσιο αδύνατη.

Συμπερασματικά, οι διατάξεις του υπαλληλικού κώδικα (βλ. τέως άρθρο 237 παρ. 5 Υ.Κ. νυν ν. 2683/1999 π.δ. 611/1977) που σε κρίσιμα στάδια της πειθαρχικής διαδικασίας αποκλείουν από τον ενδιαφερόμενο

το δικαίωμα παράστασης με δικηγόρο ελέγχονται για αντισυνταγματικότητα και συγκεκριμένα για αντίθεση στο άρθρο 20 παρ. 2 Σ. Ακόμα κι αν γίνει δεκτό ότι η διοίκηση μπορεί κατά διακριτική ευχέρεια να παράσχει στον ενδιαφερόμενο το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο, αυτό δεν σημαίνει αυτομάτως ότι ο νομοθέτης έχει τη δυνατότητα για ορισμένες διαδικασίες να αποκόπτει γενικά και ανεξαιρέτα αυτό το δικαίωμα. Πάντοτε είναι δυνατόν να εμφανιστούν περιπτώσεις όπου η βαρύτητα της απειλούμενης προσβολής συνδυαζόμενη και με τις υπόλοιπες ιδιορρυθμίες της περίπτωσης να καθιστά επιβεβλημένη, κατ' ορθή άσκηση της διακριτικής ευχέρειας της αρχής, την παροχή στον διοικούμενο δικαιώματος παράστασης με συνήγορο. Επομένως, ακόμα και στην περίπτωση που υιοθετηθεί η άποψη ότι η αρχή μπορεί κατά διακριτική ευχέρεια να παράσχει στον διοικούμενο το δικαίωμα να βοηθηθεί κατά την ακρόασή του από δικηγόρο, η σύμφωνη με το Σύνταγμα ερμηνεία των διατάξεων του Υ.Π. επιβάλλει σε περίπτωση βαρείας προσβολής των δικαιωμάτων του ενδιαφερομένου κάμψη της ανελαστικά διατυπωθείσας απαγόρευσης.¹⁴

Το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο δεν μπορεί να αποκλεισθεί. Αυτό αποδεικνύει και η απόφαση του ΔΕφΑθ 1090/1993 που ακύρωσε απόφαση υπηρεσιακού πειθαρχικού συμβουλίου ως παραβαίνουσα ουσιώδη τύπο περί την διαδικασία, επειδή εφαρμόζοντας την ρητή διάταξη του άρθρου 237 παρ. 5 Υ.Κ.(βλ. ν. 2683/1999 π.δ. 611/1977) απέρριψε αίτημα του πειθαρχικά διωκομένου να παραστεί με τον δικηγόρο του στην σχετική πειθαρχική διαδικασία. Το άρθρο 237 παρ. 5 Υ.Π. κηρύχθηκε αντισυνταγματικό ως αντιτιθέμενο στο άρθρο στο άρθρο 20 παρ. 2 Σ, από το οποίο απορρέει γενικώς το δικαίωμα για παράσταση με συνήγορο σε κάθε διοικητική διαδικασία. Αυτό συμβαίνει γιατί, σύμφωνα με την ΔΕφΑθ 1090/1993, η εν λόγω συνταγματική διάταξη πρέπει να ερμηνευθεί με τρόπο που να φθάνει στα άκρα όρια της αποτελεσματικότητάς της. Την αύξηση της εντάσεως της υφιστάμενης σε κάθε περίπτωση υποχρέωσης της διοίκησης να παράσχει στον ιδιώτη την δυνατότητα να ασκήσει το δικαίωμα ακρόασης με συνήγορο θεμελιώνουν, τόσο κατά την ανωτέρω απόφαση όσο και κατά τις παλαιότερες ΔΕφΑθ 41/90 και 1952/91, δύο παράγοντες. Αφενός μεν το πολύπλοκο των εξεταζόμενων υποθέσεων και η συνακόλουθη αδυναμία του πειθαρχικά διωκομένου να αντιμετωπίσει τα νομικά και ουσιαστικά ζητήματα που ανακύπτουν, αφετέρου η φύση των πειθαρχικών διατάξεων, οι οποίες προσάπτουν μομφή προσβάλλουσα την προσωπικότητα του υπαλλήλου.¹⁵

¹⁴ Λαζαράτος Πάνος, όπ. π., σελ. 274-276.

¹⁵ Λαζαράτος Πάνος, Ερμηνεία του άρθρου 20 παρ. 2 Σ σε Κασσιμάτη-Μαυριά, Ερμηνεία του Συντάγματος ΙΙ, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ. 29-31.

Ανάλογες είναι και οι περιπτώσεις της απόφασης ΔΕφΑθ 1048/1997 που κηρύσσει ανίσχυρη τη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 4 του νόμου 2334/95 η οποία απαγορεύει το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο, της ΣτΕ 1989/99 που κηρύσσει αντισυνταγματική την διάταξη του άρθρου 4 παρ. 2 του Πρ.Δ/τος 380/1991 δια της οποίας απαγορεύεται πλήρως η συμπαράσταση δικηγόρου στις συνεδριάσεις των οικείων πειθαρχικών-ανακριτικών συμβουλίων, καθώς και της ΣτΕ 2914/02 που επίσης κηρύσσει αντισυνταγματική κατά το μέρος που απαγορεύει πλήρως τη συμπαράσταση δικηγόρου την διάταξη του άρθρου 7 παρ. 1 του π.δ. 269/1993 στην περίπτωση της πειθαρχικής δίωξης στρατιωτικών υπαλλήλων (βλ και ΔιαρΣτρΑθ 692/1986 για τις διατάξεις του ΣτρΠΚ που περιορίζουν το δικαίωμα).

Στο πλαίσιο της συστηματικής ερμηνείας υποστηρίζεται ότι η παρ. 2 του άρθρου 20 Σ αναφέρεται στο δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης όπως αυτό διαμορφώνεται στην παρ. 1 του ίδιου άρθρου. Στην παρ. 1, όμως, τίθεται περιορισμός του δικαιώματος υπό την έκφραση «όπως νόμος ορίζει». Το Σύνταγμα θεσπίζει ρητά στα περισσότερα ατομικά δικαιώματα τη δυνατότητα περιορισμού τους διαμέσου της επιφύλαξης νόμου. Η έκφραση «όπως νόμος ορίζει» δεν σημαίνει ότι σε κάθε περίπτωση ο κοινός νομοθέτης δύναται να περιορίζει το ατομικό δικαίωμα. Η έκφραση υποδηλώνει εξίσου την υποχρέωση του νομοθέτη να ρυθμίζει με κατάλληλες διαδικασίες τον τρόπο πραγμάτωσης του ατομικού δικαιώματος στο πλαίσιο της ενεργού διαδικαστικής του διάστασης. Με αυτήν την αφετηρία, η έκφραση «όπως νόμος ορίζει» στην παρ. 1 του άρθρου 20 Σ έχει ρυθμιστικό χαρακτήρα για το πώς θα διαμορφωθεί σε δικονομικό επίπεδο το ατομικό δικαίωμα κι όχι περιοριστικό. Ο κοινός νομοθέτης δύναται να ρυθμίσει μόνο τη διαδικασία άσκησης του δικαιώματος κι όχι να το περιορίσει.¹⁶

Εκείνο που διαχωρίζει τη δημοκρατία, σαν κράτος δικαίου, από τα αστυνομοκρατούμενα καθεστώτα είναι το δικαίωμα καθενός που τίγεται στα δημόσια/ ιδιωτικά συμφέροντά του να ζητήσει τον δικαστικό έλεγχο και να υποστεί, αν χρειάζεται, τη βλάβη των συμφερόντων του, μόνον αφού θα έχει καταφέρει να αναπτύξει τις απόψεις του μπροστά σε ανεξάρτητο δικαστήριο και έχει κριθεί η υπόθεσή του δικαστικώς με τις εγγυήσεις της αμεροληψίας. Οποιοσδήποτε αποκλεισμός αυτού του δικαιώματος αποτελεί αντίστοιχο περιορισμό του κράτους δικαίου. Το άρθρο 20 παρ. 2 Σ ως θεμελιώδης διάταξη δεν αναθεωρείται, η προσθήκη όμως της φράσης «όπως νόμος ορίζει» ουσιαστικά την αναθεωρεί, αφού σημαίνει ότι την προσφυγή στα δικαστήρια και την παροχή δικαστικής

¹⁶ Μπέης Ευάγγελος, Το δικαίωμα της προηγούμενης διοικητικής ακρόασης, Δίκη 1997, σελ. 247 επ. επίσης Ρώτης Β., Η περιπέτεια του άρθρου 20 παρ. 2 του Συντάγματος, Νομικά Κείμενα 1989, σελ. 391 επ. όπου και σχόλιο Παπαδημητρίου, σελ. 409 επ.

προστασίας θα πρέπει να προβλέπει ο νόμος και μέσα στα (πλατιά ή στενά) όρια που αυτός θα καθορίζει.

Αλλά εάν ο κοινός νομοθέτης θα έχει την εξουσία να φράζει τον δρόμο της προσφυγής στα δικαστήρια, τότε ανατρέπεται η αρχή που καθιερώνει η παρ. 2 του άρθρου 20 Σ, δηλαδή η απεριόριστη δυνατότητα δικαστικού ελέγχου κάθε παρανομίας. Συνεκδοχικά, λοιπόν, με την ανατροπή αυτή ανατρέπεται και η μορφή πολιτεύματος σαν κράτος δικαίου.

Βέβαια, οι δικονομικοί κανόνες ορίζουν τις προϋποθέσεις με τις οποίες ασκείται το δικαίωμα παροχής δικαστικής προστασίας. Ο καθορισμός, όμως, των διαδικαστικών προϋποθέσεων αφορά μόνον το «πώς» κι όχι το «εάν» θα παρασχεθεί δικαστική προστασία. Το κράτος δικαίου δεν ανατρέπεται από τις διαδικαστικές προϋποθέσεις που τάσσονται για την ορθολογική- μη καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος παροχής δικαστικής προστασίας, αλλά από εκείνους τους νόμους, με τους οποίους δυσκολεύεται ή και αποκλείεται η προσφυγή στα δικαστήρια. Ως εκ τούτου, η επιφύλαξη «όπως νόμος ορίζει» είναι ανεπίτρεπτη και εξ αυτού του λόγου άκυρη.¹⁷

Αντίθετα με όσα ελέχθησαν για το ανεπίτρεπτο της απαγόρευσης του δικαιώματος παράστασης με συνήγορο, από το άρθρο 20 παρ.2 Σ δεν συνάγεται υποχρέωση του ενδιαφερομένου να παρίσταται κατά την ακρόαση με συνήγορο. Εφόσον ο ενδιαφερόμενος μπορεί να κάνει το πολύ περισσότερο, να παραιτηθεί δηλαδή ολοσχερώς από την άσκηση του δικαιώματος ακροάσεώς του, θα πρέπει να μπορεί να κάνει και το σημαντικά λιγότερο, να μπορεί με άλλα λόγια να μειώσει ενδεχομένως την αποτελεσματικότητα των επιχειρημάτων του παραιτούμενος από τη συνδρομή συνηγόρου (*argumentum a maiore ad minus*).¹⁸

Δ. Φορείς του δικαιώματος

Όπως και στην περίπτωση των προϋποθέσεων άσκησης του δικαιώματος παράστασης με συνήγορο έτσι και όσον αφορά στους φορείς του εν λόγω δικαιώματος, δεν υπάρχουν συγκεκριμένες κατηγορίες φυσικών ή νομικών προσώπων που έχουν την εξουσία να το ασκήσουν. Δεδομένου ότι φορείς του δικαιώματος της προηγούμενης ακρόασης είναι τα φυσικά πρόσωπα, τόσο Έλληνες όσο και αλλοδαποί ανεξαρτήτως εθνικότητας, καθώς και τα νομικά πρόσωπα¹⁹, και λαμβανομένου υπόψη ότι το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο απορρέει από το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης θα μπορούσε να

¹⁷ Μπέης Κ., Ο άκυρος περιορισμός του δικαιώματος ακροάσεως στο σχέδιο του Συντάγματος, Δίκη 1975, σελ. 3 επ.

¹⁸ Λαζαράτος Πάνος, όπ. π., σελ. 276-277.

¹⁹ Δημητρόπουλος Ανδρέας, όπ. π., σελ. 322.

γίνει δεκτό ότι οι φορείς του δικαιώματος παράστασης με συνήγορο ταυτίζονται με αυτούς του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης. Επομένως, κάθε ενδιαφερόμενος που θίγεται στα δικαιώματα ή συμφέροντά του από διοικητική ενέργεια ή μέτρο μπορεί κατά την άσκηση του δικαιώματος ακρόασής του να συμπαρασταθεί με δικηγόρο.

V) ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

A. στην ποινική δίκη

Το ποινικό δίκαιο βασίζει το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο στο κατοχυρωμένο στο άρθρο 20 Σ δικαίωμα ακρόασης, το οποίο συνίσταται στην ανάπτυξη των απόψεων του κατηγορουμένου ως διαδίκου και στην αντίκρουση της κατηγορίας και κάθε επιβαρυντικού γι' αυτόν στοιχείου. Δεν είναι τυχαίο μάλιστα το επισημαινόμενο στην επιστήμη ότι το σύνολο των προβλεπομένων στον ΚΠΔ δικαιωμάτων των διαδίκων, άρα και του κατηγορουμένου, αποτελούν ειδικότερες εκφάνσεις και εκφράσεις του γενικότερου αυτού συνταγματικού δικαιώματος.

Η ιδιαίτερη σημασία της προστασίας που παρέχεται στους διαδίκους με τη συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος της ακρόασης έγκειται στο ότι το δικαίωμα αυτό εκτείνεται σε ολόκληρη την ποινική διαδικασία και εφαρμόζεται ανεξάρτητα από την ύπαρξη ή μη σχετικών διατάξεων στον ΚΠΔ.

Το βασικό δικαίωμα παράστασης με συνήγορο αποτελεί στην ποινική δίκη ειδικότερο δικαίωμα του κατηγορουμένου και κατοχυρώνεται σε συγκεκριμένες διατάξεις. Σύμφωνα με το άρθρο 100 παρ. 1 ΚΠΔ ο κατηγορούμενος διατηρεί το δικαίωμα να παρίσταται με συνήγορο κατά την απολογία του και σε κάθε εξέτασή του, ακόμα και σε αυτήν που γίνεται κατ' αντιπαράσταση με μάρτυρες ή άλλους κατηγορουμένους. Προφανής σκοπός του δικαιώματος είναι η εξασφάλιση της αποτελεσματικής υπεράσπισης του διαδίκου, η οποία προϋποθέτει την κατοχή ειδικών γνώσεων και εμπειριών.

Το δικαίωμα παράστασης του κατηγορουμένου με συνήγορο σε οποιαδήποτε εξέτασή του αποτελεί σαφή έκφραση του δικαιώματος ακρόασης²⁰ και ανήκει αναμφίβολα και δικαιολογημένα στα δικαιώματα εκείνα που ο κατηγορούμενος δεν επιτρέπεται να στερηθεί σε καμιά περίπτωση. Είναι απόλυτο υπό την έννοια ότι

²⁰ Βλ. και τη σχετική Παραγγελία Εισαγγ.Πρωτ.Θεσ/νίκης 1729/1999, ΠοινΔικ 1999, 1253.

ουδέποτε επιτρέπεται να απαγορευθεί η παράσταση συνηγόρου του κατηγορουμένου, πλην των ειδικώς στον νόμο αναφερόμενων περιπτώσεων λόγω εξαιρετικών επιτακτικών αναγκών δημοσίου συμφέροντος.²¹ Γι' αυτό η ενδεχόμενη απαγόρευση παράστασης του κατηγορουμένου με συνήγορο στην απολογία του ή ακόμη και στην κατ' αντιπαράσταση εξέτασή του με μάρτυρα επισύρει την προβλεπόμενη στο άρθρο 171 παρ. 1 στοιχ. δ' ΚΠΔ απόλυτη ακυρότητα.

Επίσης, το άρθρο 97 παρ. 1 ΚΠΔ κατοχυρώνει το δικαίωμα του κατηγορουμένου να παρίσταται μετά ή διά των συνηγόρων του κατά την ενάργεια κάθε ανακριτικής πράξης. Οι διάδικοι έχουν το δικαίωμα να παρίστανται με συνήγορο σε κάθε ανακριτική πράξη, με εξαίρεση την εξέταση των μαρτύρων και των κατηγορουμένων. Γι' αυτόν τον σκοπό προσκαλούνται έγκαιρα οι διάδικοι να παρευρεθούν ή να εκπροσωπηθούν από τους συνηγόρους τους.

Ήδη εξ αρχής γίνεται ορατό ότι το εν λόγω δικαίωμα υλοποιεί ομοίως-ως συνέχεια του προηγούμενου υπό άρθρο 100 παρ. 1-την απαίτηση της αρχής της δικαστικής ακρόασης, ενώ παράλληλα αποτυπώνει με καθαρότητα τη βασική για την έκταση εφαρμογής του στάθμιση του νομοθέτη. Τη στάθμιση, δηλαδή, μεταξύ αφενός της αξίωσης ακρόασης, που προϋποθέτει την εσωτερική δημοσιότητα της ανάκρισης, και αφετέρου της αξίωσης διαλεύκανσης του εγκλήματος, που προωθείται αποτελεσματικότερα με την πλήρη μυστικότητα της ανάκρισης. Έτσι, πιο συγκεκριμένα, η στάθμιση αυτή του νομοθέτη αποβαίνει στις περιπτώσεις εξέτασης των μαρτύρων και των κατηγορουμένων υπέρ της πλήρους μυστικότητας της ανάκρισης, με αποτέλεσμα να αποκλείεται κατά την ενέργειά τους η παράσταση οποιουδήποτε διαδίκου. Αντίθετα, στις περιπτώσεις της διενέργειας των λοιπών ανακριτικών πράξεων η στάθμιση αποβαίνει υπέρ της εσωτερικής δημοσιότητας που επιτρέπει την παράσταση των διαδίκων μετά ή διά των συνηγόρων τους.²²

Τέλος, ως αναφερθεί ότι ο κατηγορούμενος δεν δικαιούται να ζητήσει από τον ανακριτή να του διορίσει εξ επαγγέλματος συνήγορο, δικαιούται όμως να παραστεί με συνήγορο της επιλογής του που ο ίδιος θα διορίσει.²³

²¹ Μυλωνάς Ιπποκράτης, Η σημασία για την ελληνική ποινική δικονομία της νομολογίας σχετικά με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη κατ' άρθρο 6 ΕΣΔΑ, ΠοινΧρ ΜΘ', σελ. 789 βλ. και ΑΠ 854/1993, 954/1993, 1109/1993 και 1110/1993 (σε όλες χρησιμοποιείται η ίδια ακριβώς διατύπωση).

²² Δαλακούρας Θεοχ., όπ. π., σελ. 273-279. επίσης Καράμπελα, Η υπεράσπιση στην ποινική δίκη- Τόμος Δ, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1997, σελ. 533-535 επίσης Καρράς, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, Εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1998, σελ. 391 επ. και 606 επ..

²³ ΓνωμΕισΕφΝ 4816/52, ΠοινΧρ 2, 331.

B. στην διοικητική δίκη

Για το διοικητικό δίκαιο το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης συνίσταται στη δυνατότητα του διοικουμένου, πριν από την έκδοση δυσμενούς γι' αυτόν ατομικής πράξης, να διατυπώσει τις απόψεις του, γραπτά ή προφορικά, ύστερα από σχετική κλήση του από το διοικητικό όργανο. Το δικαίωμα αυτό έχει αναγνωρισθεί ως γενική αρχή του διοικητικού δικαίου από τη νομολογία του ΣτΕ²⁴ και η άσκησή του ρυθμίζεται στο άρθρο 6 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας.²⁵

Δεδομένης της συνταγματικής κατοχύρωσής του, το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης δεν μπορεί να αποκλεισθεί με νόμο, ο οποίος θα ήταν εξ αυτού του λόγου αντισυνταγματικός. Όπως προβλέπει, όμως, το άρθρο 6 παρ. 3 ΚΔΔ/σίας, αν η άμεση λήψη του δυσμενούς μέτρου είναι αναγκαία για την αποτροπή κινδύνου ή επιτακτικού δημοσίου συμφέροντος, είναι κατ' εξαίρεση δυνατή η λήψη του μέτρου χωρίς προηγούμενη κλήση του ενδιαφερομένου. Αν, όμως, η κατάσταση που ρυθμίστηκε είναι δυνατόν να μεταβληθεί, καλείται ο ενδιαφερόμενος εντός 15 ημερών για να εκφράσει τις απόψεις του, οπότε και είναι δυνατή νέα ρύθμιση του θέματος. Μάλιστα, αν η προθεσμία αυτή παρέλθει άπρακτη για τη Διοίκηση, το δυσμενές μέτρο παύει αυτοδικαίως να ισχύει.

Ομοίως, λόγω της συνταγματικής του κατοχύρωσης το δικαίωμα αυτό υφίσταται και χωρίς ρητή νομοθετική πρόβλεψη ή ακόμη και όταν σχετική νομοθετική διάταξη το αποκλείει.

Έχει κριθεί ότι το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης κατά την πειθαρχική διαδικασία περιλαμβάνει και την ευχέρεια του εγκαλουμένου να ζητήσει συμπάρασταση του πληρεξουσίου δικηγόρου του ενώπιον των πειθαρχικών συμβουλίων. Η Διοίκηση οφείλει να ικανοποιήσει αυτό το αίτημα, έστω κι αν η ειδική εκάστοτε νομοθεσία δεν προβλέπει την τήρηση του ουσιώδους αυτού τύπου ή ρητά την αποκλείει. Ο αποκλεισμός αυτός είναι αντίθετος με το άρθρο 20 παρ. 2 Σ και ως εκ τούτου ανίσχυρος. Μάλιστα, η υποχρέωση αυτή της Διοίκησης ισχύει ανεξάρτητα από τη βαρύτητα της απειλούμενης κατά του εγκαλουμένου πειθαρχικής ποινής (ΣτΕ 255/01, 2754/02). Την ίδια υποχρέωση έχει η Διοίκηση και προκειμένου να απολύσει υπάλληλο, αφού τον έχει θέσει σε διαθεσιμότητα λόγω νόσου, η οποία συνεπάγεται σωματική ή πνευματική ανικανότητα (ΣτΕ 2785/00,

²⁴ ΣτΕ 1009,3034/1972

²⁵ Σπηλιωτόπουλος Επαμεινώνδας, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου Ι, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σελ. 170.

3538/00). Ομοίως, η κρίση για μη μονιμοποίηση δόκιμου δημοσίου υπαλλήλου πρέπει να γίνει μετά από την προηγούμενη ακρόασή του, ακόμη κι αν στην ειδική νομοθεσία που ισχύει δεν γίνεται ρητώς σχετική πρόβλεψη (ΣτΕ 4257/00).

Ο σκοπός του δικαιώματος προηγούμενης ακρόασης, το οποίο αποτελεί αφενός ατομικό δικαίωμα των διοικουμένων και αφετέρου ουσιώδη τύπο της διοικητικής διαδικασίας είναι διττός: πρώτον, δίδει στον ενδιαφερόμενο διοικούμενο τη δυνατότητα να εκθέσει τις απόψεις του, υποστηρίζοντας τα δικαιώματα ή συμφέροντά του και να προτείνει εύλογες λύσεις προληπτικά, πριν η Διοίκηση προβεί στη λήψη κάποιου επαχθούς μέτρου, και δεύτερον, δίδει στη Διοίκηση την ευκαιρία να λάβει καλύτερη πληροφόρηση, ώστε να ρυθμιστεί αποτελεσματικότερα το υπό κρίση ζήτημα. Το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο σαφώς προάγει την όλη διαδικασία.²⁶

²⁶ Απ. Γέροντας, Σ. Λύτρας, Πρ. Παυλόπουλος, Γλ. Σιούτη, Σ. Φλογαϊτης, Διοικητικό Δίκαιο, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2004, σελ. 237-238

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Σε ένα κράτος δικαίου που σέβεται τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα των πολιτών και που προστατεύει αυτούς τους τελευταίους από τυχόν αυθαιρεσίες, πρέπει να τίθενται με κρατική πρωτοβουλία οι κατάλληλες προϋποθέσεις, ώστε οι διοικούμενοι να μπορούν να τύχουν δίκαιης και αποτελεσματικής έννομης προστασίας. Το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης εξασφαλίζει ότι ο διοικούμενος θα έχει τη δυνατότητα να εκθέσει τις απόψεις του σχετικά με τα θέματα που τον απασχολούν προκειμένου να υπερασπίσει τα δικαιώματα ή συμφέροντά του. Ένας τέτοιος, όμως, στόχος δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς τη συνδρομή συνηγόρου. Μέσα στα δαιδαλώδη νομικά ζητήματα ο δικηγόρος είναι εκείνος που μπορεί βάσει των εξειδικευμένων γνώσεών του και της νομικής του εμπειρίας να προσανατολίσει και κατευθύνει τον διοικούμενο για την ορθότερη προβολή των απόψεών του και να εγγυηθεί την ομαλότερη έκβαση της διαδικασίας. Χωρίς την παρουσία του ο ενδιαφερόμενος θα έμενε ουσιαστικά δίχως όπλα, ενώ η διαδικασία δεν θα μπορούσε ελλείψει διαλόγου να προωθηθεί με χρηστό τρόπο. Έτσι, το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο ανάγεται σε θεμελιώδες ειδικότερο δικαίωμα της συνταγματικά κατοχυρωμένης στο άρθρο 20 παρ.2 Σ αρχής της προηγούμενης ακρόασης. Δεν πρόκειται για «πολυτέλεια», αλλά για θέμα τάξης και απόρροια της αρχής της αποτελεσματικότητας των διοικητικών μέτρων, αλλιώς ο προστατευτικός σκοπός του άρθρου 20 παρ. 2 Σ θα κινδύνευε να καταστεί ουτοπία.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

Σύνταγμα

ΕΣΔΑ

Ενδιαφερόμενος-υποκείμενο της διαδικασίας

Αυτοτελής-ενεργητική παρέμβαση

Σεβασμός αξίας ανθρώπου

Αρχή υπεράσπισης

Έννομη προστασία

Δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης

Δικαίωμα παράστασης με συνήγορο

Διαδικαστικές εγγυήσεις

Προάσπιση ενδιαφερομένου

Αποτελεσματική υπεράσπιση δικαιωμάτων/ συμφερόντων

Προστατευτικός-ειρηνευτικός σκοπός

Εξειδικευμένα νομικά ζητήματα

Διοικητική ενέργεια ή μέτρο

Δημόσιο συμφέρον

Διευκόλυνση λειτουργίας Διοίκησης

Απαγόρευση αποκλεισμού/ περιορισμού δικαιώματος

ακυρότητα διαδικασίας ή μέτρου

KEY WORDS

Constitution

ECHR (European Convention of Human Rights)

Interested – subject of the procedure

Self-existent – active intervention

Human value respect

Principal of defense

Legitimate protection

Right of previous hearing

Right of presence with advocate

Procedural guaranties

Defense of the interested

Effective defense of rights or benefits

Pacifying – protective purpose

Specialized legal matters

Administrative action – measure

The public weal

Facilitation of the function of the administration

Prohibition of exclusion or restriction of the right

Invalidity of procedure or measure

NΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΣτΕ 1009, 3034/1972

ΣτΕ 1989/99

ΣτΕ 2914/02

ΔΕφΑθ 1048/1997

ΔΕφΑθ 1090/1993

ΔΕφΑθ 1952/91

ΔΕφΑθ 41/90

ΑΠ 854/93

ΑΠ 954/93

ΑΠ 1109/93

ΑΠ 1110/93

ΣτΕ 255/01

ΣτΕ 2754/02

ΣτΕ 2785/00

ΣτΕ 3538/00

ΣτΕ 4257/00

ΑΠ 9/2000

ΔιαρΣτρΑθ 692/1986

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά Δικαιώματα-Ειδικό Μέρος, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Αθήνα 2005, σελ.270-272 και 320-321.

Λαζαράτος Πάνος, Το δικαίωμα ακροάσεως στη διοικητική διαδικασία, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1992, σελ. 273-277.

Λαζαράτος Πάνος, Ερμηνεία του άρθρου 20 παρ. 2 Σ σε Κασιμάτη-Μαυριά, Ερμηνεία του Συντάγματος ΙΙ, Εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ. 29-31.

Ιωάννου Σαρμά, Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και της Επιτροπής, Αναλυτική Μελέτη των Μεγάλων Θεμάτων, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1998, σελ. 277-290.

Δαλακούρας Θεοχάρης, Ποινική Δικονομία, τόμος Α, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σελ. 272-279.

Σπηλιωτόπουλος Επαμεινώνδας, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2002, σελ. 170.

Απ. Γέροντας, Σ. Λύτρας, Πρ. Παυλόπουλος, Γλ. Σιούτη, Σ. Φλογαϊτης, Διοικητικό Δίκαιο, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2004, σελ. 237-238.

Μπέης Κ., Ο άκυρος περιορισμός του δικαιώματος ακροάσεως στο σχέδιο του Συντάγματος, Δίκη 1975, σελ. 3 επ.

Μπέης Ευ., Το δικαίωμα της προηγούμενης δικαστικής ακροάσεως, Δίκη 1997, σελ. 247 επ.

Ρώτης Β., Η περιπέτεια του άρθρου 20 παρ. 2 του Συντάγματος, Νομικά Κείμενα 1989, σελ 391 επ. όπου και σχόλιο Παπαδημητρίου, σελ. 409 επ.

Π.Δ.Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο- Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Β, εκδ. Αντ.Ν.Σάλλουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2005, σελ. 1385-1392.

Καράμπελας, Η υπεράσπιση στην ποινική δίκη, τόμος Δ, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1997, σελ. 533-535.

Καρράς, Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, εκδ. Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1998, σελ. 391 επ. και 606 επ.

Δημόπουλος Παναγιώτης, Σχετικά με την ΕγκΕισΑΠ 9/2000, ΠοινΔ/νη 2001, σελ. 258.

Μπάκας Χρήστος, Το δικαίωμα ακρόασης του κατηγορουμένου στην ποινική δίκη, ΠοινΧρ ΛΖ, σελ. 353 επ. και 487 επ.

Dornach Markus, Είναι ο συνήγορος υπεράσπισης βάσει της θέσεώς του ως «οργάνου απονομής δικαιοσύνης» συνεγγυητής της νομότυπης ποινικής διαδικασίας; , ΠοινΧρ ΜΕ, σελ. 118.

Μυλωνάς Ιπποκράτης, Η σημασία για την ελληνική ποινική δικονομία της νομολογίας σχετικά με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη κατ' άρθρο 6 ΕΣΔΑ, ΠοινΧρ ΜΘ, σελ. 789.